

ساخت و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس صبر

فرهاد خرمائی^۱

اعظم فرمانی^۲

اسماعیل سلطانی^۳

تاریخ دریافت: 93/01/15

تاریخ پذیرش: 93/06/06

چکیده

زمینه: ساخت ابزاری پایا و روا در زمینه سنجش صبر ضروری است. **هدف:** هدف از پژوهش حاضر ساخت مقیاس صبر و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی آن در دانشجویان بود. **روش:** مقیاس صبر دارای 25 گویه است که این گویه‌ها با استناد به مولفه‌های قرآنی صبر طراحی شده‌اند. به منظور بررسی خصوصیات روان‌سنجی این مقیاس، تعداد 516 نفر از دانشجویان دانشگاه شیراز به وسیله نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای به روش تناسب احتمالی با اندازه، انتخاب و با تکمیل مقیاس صبر در این پژوهش شرکت کردند. **یافته‌ها:** نتایج تحلیل عاملی به روش مولفه‌های اصلی همراه با چرخش واریماکس نشان دهنده وجود 5 مولفه صبر بود که به ترتیب متعالی شدن، شکیبایی، رضایت، استقامت و درنگ نامگذاری شدند. این 5 مولفه 52 درصد از واریانس کل نمونه را توضیح دادند. به منظور سنجش پایایی مقیاس صبر از روش محاسبه ضرایب آلفای کرونباخ و همسانی درونی استفاده شد. ضرایب آلفای کرونباخ برای خرده مقیاس‌ها از 60/6 تا 84/84. محاسبه شد و ضریب آلفای کرونباخ کل مقیاس نیز 86/86. محاسبه شد. **بحث و نتیجه‌گیری:** به طور کلی، یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که مقیاس صبر از روایی و پایایی مناسبی برخوردار می‌باشد. **واژه‌های کلیدی:** استقامت، درنگ، رضایت، شکیبایی، متعالی شدن.

1. استادیار دانشگاه شیراز (نویسنده مسئول) (khormaei@shirazu.ac.ir).

2. دانشجوی دکتری تخصصی روان‌شناسی، دانشگاه پیام نور تهران (azamfarmani3@gmail.com).

3. دانشجوی دکتری روان‌شناسی بالینی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی (ssoltani65@gmail.com).

مقدمه

صبر یکی از آموزه‌های مهم دینی و از راهبردهای مقابله‌ای مذهبی در برابر فشار روانی است (حسین ثابت، الف، 1387). صبر از جمله مفاهیم اخلاقی است که در اخلاق اسلامی مورد تاکید فراوان قرار گرفته است. آنچه از این واژه به ذهن می‌آید، حالتی است نفسانی که برای افراد خاصی هنگام شداید، مصیبت‌ها و گرفتاری‌ها رخ می‌دهد که موجب می‌شود شخص خود را نسبت به فشارها، سختی‌ها، مشکلات، مصیبت‌ها و از دست دادن‌ها، پایدار و مقاوم کند و واکنش‌های تند و احساسی و دور از عقل و شرع بروز ندهد. بر خلاف تصور عامه، صبر به معنای کنار کشیدن و انفعال نیست؛ بلکه اصولاً صبر فعالیت عقلانی است که براساس آن فرد صابر برای رسیدن به اهداف خود از آن بهره می‌برد. صبر گاهی در اطاعت و گاهی نیز در دوری از معصیت معنا می‌دهد و زمانی نیز در از دست دادن‌ها و مصیبت‌ها خود را نشان می‌دهد (ایزدی طامه و همکاران، 1387). مفهوم صبر در قرآن بر معانی متعددی مانند شکیبایی در هنگام مصیبت، پایداری در عبادت و اطاعت خداوند، استقامت در ترک گناه، سازگاری در مناسبات انسانی، عجله نکردن در گفتار و کردار، شکیبایی در دستیابی به معرفت، شکیبایی در دستیابی به حقیقت و استقامت در راه حق دلالت دارد (شمشیری و شیروانی، 1390).

در زبان انگلیسی (طرفه، 2000؛ به نقل از نوری، 1387) و حتی در زبان فارسی نمی‌توان واژه‌ای پیدا کرد که معادل دقیق صبر به حساب آید. بنابراین واژه‌هایی مانند شکیبایی، خویشن داری، تحمل، استقامت و غیره شاید نتواند معنای عمیق و گسترده صبر را منتقل سازد. از این رو باید برای اقسام گوناگون صبر در روان‌شناسی به دنبال واژه‌هایی جداگانه گشت. صبر در معصیت به مهارت‌های جنسی، پرخاشگری، تکانه‌های خوردن، شهوت سخن گفتن، گرایش‌های قدرت و ثروت مربوط می‌شود. صبر در طاعت، به معنای انجام کارهای دشوار و ادامه دادن هدف حتی هنگام مواجهه با مشکلات است. این دو نوع صبر را در روان‌شناسی می‌توان به مفهوم خودگردانی یا خود تنظیمی⁴ نزدیک دانست. اما

خودگردانی یا خود تنظیمی در ادبیات روان شناسی و فلاسفه غربی ریشه در اصل لذت⁵ دارد. اما مفهوم دینی صبر نمی تواند تابع اصل لذت باشد، زیرا در مفهوم صبر ترک گناه و دوری از لذت گرایبی نهفته است، مگر اینکه ترک گناه را به خاطر لذت قرب به خدا یا نعمت های بهشتی در نظر بگیریم. در این صورت، می توان مفهوم صبر را نیز تابع اصل لذت دانست، اما اصل لذت معنای فراتر از مقصود روانشناسان خواهد داشت. همچنین صبر در برابر شهوت ها و گرایش های جنسی را می توان در روان شناسی تحت عنوان خویشترنداری مطرح کرد. صبر در مصیبت را که مستلزم تحمل نامایمات و رویدادهای ناخوشایند است، می توان تحت عنوان تحمل⁶ بررسی نمود، هر چند واژه تحمل در روان شناسی به دو معنای میزان تحمل افراد به مواد روان گردان و همچنین توانایی مقاومت در برابر تنیدگی، درد و فشار روانی ناشی از رویدادهای تنش زا به کار رفته است (نوری، 1387). از مفاهیم دیگری که به صبر شباهت دارد مفهوم تاب آوری⁷ است. تاب آوری ظرفیت افراد در مقابله، سازگاری و بهبودی از استرس و دشواری های زندگی می باشد (بورتون⁸ و همکاران، 2010). اما تاب آوری تنها منعکس کننده یکی از جوانب صبر است. به طور کلی صبر در منابع اسلامی معنای وسیع تر از موارد مزبور دارد، بنابراین بهترین واژه برای بررسی آثار روان شناختی، برابر خود واژه صبر است (نوری، 1387).

صبر پیامدهای مفید بسیاری به دنبال دارد. صبر موجب افزایش سلامت روانی، طولانی شدن عمر، جلب محبت خداوند و افزایش خود آگاهی می شود و روابط انسان ها را با دیگران بهبود می بخشد (ایزدی طامه و همکاران، 1387). همچنین صبر دارای کارکردهای متعدد روانی - اجتماعی است. یکی از کارکردهای روان شناختی صبر این است که موجب تعادل روانی افراد و مانع افراط و تفریط در کارها می شود. همچنین صبر موجب تربیت نفس آدمی و مصون سازی در مقابل استرس است و اکنون به عنوان یکی از روش های مقاوم سازی افراد در برابر فشارهای روانی مطرح می باشد. کارکرد دیگر صبر پیدا کردن معنی در سختی ها و

---

5. hedonic principle

6. tolerance

7. resilience card

8. Burton

گرفتاری‌ها است. همچنین، صبر موجب پرورش روحانی افراد می‌گردد (ایزدی طامه و همکاران، 1387). علاوه بر این، نوری (1387) عنوان می‌کند که صبر در چهار زمینه نقش قابل توجه دارد: الف) مقابله با فشار روانی از طریق ایجاد توازن بین منابع درونی و محیطی؛ ب) موفقیت در تحصیل، شغل و روابط اجتماعی؛ ج) مهار هیجان خشم و غریزه جنسی؛ د) دین داری.

علی‌رغم اهمیت صبر و کارکردهای آن، پیشینه قابل توجه تجربی در مورد آن وجود ندارد. در بعضی از پژوهش‌های صورت گرفته در مورد این مفهوم بر اهمیت و فایده این آموزه دینی در ارتقای سلامت روان تاکید شده است (مانند، غباری بناب، 1379؛ ایزدی طامه و همکاران، 1387؛ نوری، 1387؛ حسین ثابت، الف 1387؛ ایزدی طامه و همکاران، 1389). به عنوان مثال، پژوهش نعمتی پور و همکاران (1391) نشان داد که آموزش صبر در کاهش میزان افسردگی و استرس ادراک شده مادران داغ‌دیده مؤثر است. همچنین بعضی از پژوهش‌ها ارتباط صبر را با دیگر متغیرهای روان‌شناختی مورد بررسی قرار داده‌اند (مانند، غباری بناب و خدایاری، 1379؛ شریفی و همکاران، 1382؛ کیهان فر، 1389؛ رزم زن، 1390؛ کلاتری، 1390؛ حق جو، 1391). به عنوان مثال، شکوفه فرد و خرمائی (1391) ارتباط میان صبر و پرخاشگری را در دانشجویان دانشگاه شیراز بررسی کردند. نتایج پژوهش این محققین نشان داد که صبر پیش‌بینی‌کننده منفی پرخاشگری می‌باشد و افزایش صبر با کاهش پرخاشگری همراه است.

با توجه به آنچه مطرح شد، صبر در ارتقای سلامت روان نقش بسزایی دارد. با کسب بینش بیشتر نسبت به این مفهوم، شناخت آن از زوایای مختلف، بررسی عوامل مرتبط با آن و شناسایی ویژگی‌های افراد صابر می‌تواند از این مفهوم در کاربردهای درمانی و مشاوره در ارتقای سلامت روان افراد استفاده کرد. همچنین وجود ابزارهای سنجشی روا و پایا در این زمینه می‌تواند کمک بسیار زیادی به کاربرد هر چه بیشتر این مفهوم در روان‌شناسی کند. با این وجود، بررسی پیشینه پژوهشی در مورد صبر نشان می‌دهد که در حال حاضر تنها یک ابزار ساخته شده در زمینه سنجش صبر وجود دارد. این ابزار، مقیاس سنجش صبر برای نوجوانان است که توسط حسین ثابت در سال 1387 ساخته شد. مقیاس سنجش صبر برای

نوجوانان حاوی 48 گویه می باشد. حسین ثابت (ب 1387) روایی و پایایی این مقیاس را بر روی 148 دانش آموز دختر اجرا کرد. نتایج سنجش پایایی نشان دهنده ضریب آلفای کرونباخ 86/ می باشد. با توجه به اینکه این مقیاس برای نوجوانان ساخته شده است و نیاز به ساخت مقیاس های معتبر صبر در سایر گروه ها نیز می باشد، هدف پژوهش حاضر ساخت مقیاس معتبری برای صبر و بررسی ویژگی های روان سنجی آن در دانشجویان بود.

روش

مقیاس صبر با استفاده از مولفه های قرآنی و روایتی صبر تهیه شده است. به منظور ساخت این مقیاس در ابتدا، کلیه آیات مرتبط با صبر در قرآن کریم مشخص شد. مفاهیم کلیدی که کلیه آیات مرتبط با صبر بر آن تاکید دارند، استخراج شد. سپس از این مفاهیم کلیدی استفاده گردید و عباراتی که گویای این مفاهیم باشند، تدوین شد. همچنین مفاهیمی که با یکدیگر مشابهت داشتند حذف گردید و نهایتاً این عبارت ها در قالب 25 گویه براساس مقیاس درجه بندی لیکرت از کاملاً درست تا کاملاً نادرست تنظیم گردید. در مرحله بعد، مقیاس مذکور بر روی جمعیت دانشجویی اجرا شد. جامعه پژوهش حاضر کلیه دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه شیراز بودند. تعداد 516 دانشجو به عنوان گروه نمونه به وسیله نمونه گیری خوشه ای⁹ به روش تناسب احتمالی با اندازه¹⁰ انتخاب شدند. به طوری که از دانشکده های ادبیات و علوم انسانی، اقتصاد و علوم اجتماعی، علوم تربیتی و روان شناسی، حقوق و علوم سیاسی، علوم و فنی و مهندسی تعداد 15 کلاس انتخاب شدند و کلیه دانشجویان هر کلاس به عنوان گروه نمونه در پژوهش حاضر شرکت کردند. برای ایجاد انگیزه در دانشجویان و همچنین آشنا کردن آن ها با هدف پژوهش، توضیحاتی در مورد هدف پژوهش و نحوه تکمیل مقیاس ارائه شد.

پس از مرحله اجرا، ویژگی های روان سنجی مقیاس صبر مورد بررسی قرار گرفت. به منظور بررسی روایی این مقیاس، از روش های تحلیل عاملی و محاسبه همبستگی خرده مقیاس ها با نمره کل آزمون استفاده گردید و برای سنجش پایایی این مقیاس نیز روش های

9. cluster sampling

10. probability proportionate size

محاسبه آلفای کرونباخ و همسانی درونی مورد استفاده قرار گرفت.

یافته ها

کل آزمودنی های پژوهش 516 نفر (353 دختر و 163 پسر) بودند. دامنه سنی آزمودنی ها از 18 تا 27 سال و میانگین سنی آنها 20/88 سال (انحراف استاندارد = 1/70) بود. جدول 1 توزیع گروه نمونه برحسب دانشکده های مختلف و جنسیت دانشجویان را نشان می دهد.

جدول 1. توزیع گروه نمونه برحسب دانشکده و جنسیت دانشجویان

دانشکده	دختر	پسر	کل
1- ادبیات و علوم انسانی	51	21	72
2- اقتصاد و علوم اجتماعی	68	6	74
3- علوم تربیتی و روان شناسی	55	20	75
4- حقوق و علوم سیاسی	31	14	45
5- علوم پایه	95	34	129
6- فنی و مهندسی	53	68	121
کل	353	163	516

روایی مقیاس صبر

الف- تحلیل عاملی به روش مولفه های اصلی: برای تعیین روایی سازه مقیاس صبر از تحلیل عاملی به روش مولفه های اصلی همراه با چرخش واریماکس استفاده شد. در تحلیل داده های این مقیاس مقدار ضریب KMO (شاخص کفایت نمونه گیری)¹¹ و آزمون کرویت بارتلت (شاخص کفایت ماتریس همبستگی)¹² نشان از وجود شواهد کافی برای انجام تحلیل عوامل داشت. مقدار ضریب KMO، 0/86، و مقدار خی دوی آزمون بارتلت $3/410 E3$ محاسبه شد که در سطح $P < 0/0001$ معنی دار بود. برای تعیین تعداد عوامل از نمودار اسکری استفاده شد. بدین صورت که با توجه به شیب نمودار، عوامل آشکار شده در شیب تند نمودار به عنوان عوامل اصلی قلمداد گردید و از پذیرش عامل هایی که به صورت موازی در محور خط شیب قرار گرفتند، اجتناب شد. نمودار اسکری وجود حداکثر پنج عامل را به عنوان مولفه های مقیاس صبر آشکار نمود. نتایج تحلیل عوامل و بارگذاری عاملی هر گویه بر هر عامل در جدول 2 آمده است.

11. Kaiser- Meyer- Olkin measure of sampling adequacy

12. Bartlett's test of sphericity

جدول 2. نتایج تحلیل عوامل مقیاس صبر به روش مولفه‌های اصلی با چرخش واریماکس

شماره گویه	عامل 1	عامل 2	عامل 3	عامل 4	عامل 5
25	.777				
12	.777				
9	.766				
16	.755				
19	.666				
14	.566				
5	.466				
23	.422				
6		.677			
4		.655			
1		.555			
20		.500			
22		.499			
2		.455			
24		.433			
17			.622		
8			.600		
11			.522		
15			.488		
13				.772	
10				.599	
7				.533	
18	.777				
3	.777				
21	.566				
ارزش ویژه	3/93	2/80	2/34	1/97	1/93
درصد واریانس	15/71	11/21	9/38	7/88	7/72
درصد واریانس کل			52		

با توجه به نتایج تحلیل عوامل و آشکار شدن این پنج مولفه مقیاس صبر، با مطالعه گویه‌هایی که بر روی هر یک از عوامل بارگذاری عاملی شدند و معانی مستتر در هر گویه و مشترکات این مفاهیم، اقدام به گزینش نام برای هر مولفه گردید. عامل اول با عنوان "متعالی شدن" نام گرفت. گویه‌هایی مانند "من برای کسب رضایت پروردگار شکیبیا و صبور هستم"، "برای من تحمل مشکلات و ناملايمات راهی برای نزدیکی به خداوند است"، "از بدی‌های

دیگران در حق خودم برای کسب رضایت پروردگار چشم پوشی می کنم " و " مشکلات را تحمل می کنم زیرا منجر به تعالی و رشد معنوی من می شود ". در توصیف این عامل می توان گفت که مولفه تعالی شدن در صبر، به تحمل سختی ها و صبور بودن در مصایب و ناملایمات جهت دستیابی به هدف و رسیدن به قرب الهی و رشد معنوی بهتر اطلاق می شود. گویه های 25، 12، 9، 16، 19، 14، 5 و 23 مقیاس صبر این عامل را مورد سنجش قرار می دهد.

عامل دوم با عنوان " شکیبایی " نام گرفت. گویه هایی مانند " در زمانی که با مشکلی روبه رو می شوم یا حادثه ای برایم روی می دهد بی تاب و ناشکیبا هستم "، " اگر یکی از عزیزانم را از دست بدهم می توانم تحمل و بردباری کنم "، " در مقابل بدی دیگران انتقام جویانه عمل می کنم " و " از دست دادن اموال و دارایی هایم را می توانم تحمل کنم ". در توصیف این عامل می توان گفت که مولفه شکیبایی به بردباری و تحمل مصایب و تاب آوری در مقابل سختی ها اطلاق می شود. گویه های 6، 4، 1، 20، 22، 2 و 24 مقیاس صبر این عامل را مورد سنجش قرار می دهند. به نظر می رسد آنچه که از مفهوم صبر رایج شده است، مولفه شکیبایی باشد.

عامل سوم با عنوان " رضایت " نام گرفت. گویه هایی مانند " آنچه که در اختیار دارم در خور و شایسته من نیست "، " از کمبود پول و امکانات گلایه و شکایت می کنم ". در توصیف این عامل می توان گفت که مولفه رضایت به پذیرش وضع موجود و قبول آنچه که فرد در آن قرار دارد، اطلاق می شود. گویه های 17، 8، 11 و 15 مقیاس صبر این عامل را می سنجد.

عامل چهارم با عنوان " استقامت " نام گرفت. گویه هایی مانند " موانع و مشکلات نتوانسته مرا از اهدافم دور سازد "، " حین انجام کار و فعالیت مداومت و پایداری دارم " و " بارها به علت موانع اجتماعی و فرهنگی هدفم را تغییر داده ام " عبارات شاخص این عامل هستند. در تعریف این عامل می توان استقامت را به پایداری و ثبات در انجام امور و مداومت در کار و فعالیت توصیف کرد. گویه های 13، 10 و 7 مقیاس صبر این عامل را مورد سنجش قرار می دهد.

عامل پنجم با عنوان "درنگ" نام گرفت. گویه‌هایی مانند "در مقابل وسوسه‌ها می‌توانم خودم را کنترل کنم"، "می‌توانم در برابر وسوسه‌هایی که منجر به لذت آنی و زودگذر می‌شود، مقاومت نمایم" و همچنین "از امکاناتی که در اختیار دارم جهت لذت جویی‌های آنی بهره گرفته‌ام" عبارات شاخص برای این عامل هستند. درنگ به ایجاد وقفه در مقابل خواسته‌ها و کنترل‌پذیری امیال درونی اطلاق می‌شود. گویه‌های 18، 3 و 21 مقیاس صبر این عامل را مورد سنجش قرار می‌دهد.

نتایج تحلیل عوامل نشان داد که عامل متعالی شدن با ارزش ویژه 3/93 توضیح دهنده 15/71 درصد واریانس کل است. عامل شکیبایی با ارزش ویژه 2/80 مقدار 11/21 درصد واریانس کل را توضیح می‌دهد. عامل رضایت با ارزش ویژه 2/34 توضیح دهنده 9/38 درصد واریانس کل بوده است. عامل استقامت با ارزش ویژه 1/97 مقدار 7/88 درصد واریانس کل را توضیح داده است و در نهایت عامل درنگ با ارزش ویژه 1/93 توضیح دهنده 7/72 درصد واریانس کل بوده است. پنج عامل صبر در مجموع 52 درصد واریانس کل نمونه را توضیح داده است.

ب- محاسبه همبستگی خرده مقیاس‌ها با نمره کل آزمون: روش دیگری که در روایی سازه به کار می‌رود، محاسبه همبستگی خرده مقیاس‌ها با نمره کل آزمون است (گراث-مارنات، 2003؛ ترجمه پاشاشریفی و نیکخو، 1387). جدول 3 ضرایب همبستگی بین هر یک از مولفه‌های صبر با یکدیگر و مولفه‌های صبر با نمره کل مقیاس را نشان می‌دهد. همان گونه که نتایج نشان می‌دهد همه مولفه‌های صبر با نمره کل صبر همبستگی نشان دادند (01/ P). همچنین ضرایب همبستگی بین هر یک از مولفه‌های صبر با نمره کل مقیاس صبر بسیار بزرگتر از همبستگی مولفه‌های صبر با یکدیگر است. این نتایج گویای روایی سازه مقیاس صبر می‌باشد.

جدول 3. ضریب همبستگی بین پنج عامل مقیاس صبر با نمره کل مقیاس

عوامل	1	2	3	4	5
نمره کل					
متعالی شدن	.81**				
شکیبایی	.72**	.34**			
رضایت	.68**	.30**	.46**		
استقامت	.66**	.43**	.33**	.41**	
درنگ	.60**	.39**	.23**	.37**	.32**

** همبستگی در سطح $P < .01$.

پایایی مقیاس صبر

الف- ضرایب آلفای کرونباخ: جدول 4 ضرایب آلفای کرونباخ مولفه های مقیاس صبر را نشان می دهد. همانگونه که نتایج جدول 4 نشان می دهد، ضریب آلفای کرونباخ برای مولفه متعالی شدن (با 8 گویه) $.84$ ، محاسبه شد. ضرایب آلفا برای مولفه شکیبایی (با 7 گویه) $.67$ ، و برای رضایت (با 4 گویه) $.60$ ، بوده است و در نهایت ضرایب آلفا برای مولفه استقامت (با 3 گویه) $.61$ ، و مولفه درنگ (با 3 گویه) $.68$ ، محاسبه شد. همچنین ضریب آلفای کل $.86$ ، محاسبه شد.

جدول 4. ضرایب آلفای کرونباخ مولفه های مقیاس صبر

عامل ها	تعداد گویه ها	آلفای کرونباخ
متعالی شدن	8	.84
شکیبایی	7	.67
رضایت	4	.60
استقامت	3	.61
درنگ	3	.68
آلفای کرونباخ کل	25	.86

ب- همسانی درونی^۳: جدول 5 ضریب همبستگی اصلاح شده هر یک از گویه های مقیاس با نمره کل مقیاس را نشان می دهد که در سطح $P < .0001$ معنی دار است.

جدول 5. ضریب همبستگی اصلاح شده هر یک از گویه‌های مقیاس با نمره کل مقیاس

گویه ها	ضریب همبستگی (r)	سطح معنی داری
1	.24	.0001
2	.25	.0001
3	.41	.0001
4	.32	.0001
5	.54	.0001
6	.47	.0001
7	.35	.0001
8	.46	.0001
9	.49	.0001
10	.43	.0001
11	.42	.0001
12	.54	.0001
13	.54	.0001
14	.43	.0001
15	.39	.0001
16	.50	.0001
17	.29	.0001
18	.48	.0001
19	.44	.0001
20	.52	.0001
21	.31	.0001
22	.29	.0001
23	.50	.0001
24	.32	.0001
25	.58	.0001

نتیجه گیری

صبر نگه‌داری و کنترل نفس در حالت خاصی است که سبب پایداری در انجام کارهای سخت، تحمل سختی‌ها و مشکلات و کنترل تکانه‌های شهوانی و پرخاشگری می‌شود (نوری، 1387). صبر از جمله مفاهیم دینی است که گاه برابر با ایمان فرض شده است. اهمیت این مفهوم به حدی است که در بیش از هفتاد آیه قرآن کریم مطرح شده است. در برخی دسته بندی‌ها صبر به سه قسمت صبر بر مصیبت، صبر بر طاعت و صبر بر معصیت

تقسیم شده است (کلینی، 1382). در پژوهش حاضر با استناد به تمامی آیات قرآن کریم در مورد صبر، مفاهیم کلیدی مرتبط با صبر بیرون کشیده شد و این مفاهیم در قالب 25 گویه تنظیم شد. پس از تدوین این مقیاس، ویژگی های روان سنجی آن در دانشجویان مورد بررسی قرار گرفت. به منظور پاسخ به این مقیاس، آزمودنی باید پس از مطالعه هر گویه، صحت آن را در مورد خویش براساس مقیاس لیکرت از کاملاً درست تا کاملاً نادرست تعیین نماید. درجه بندی گویه ها بر اساس مقیاس 5 درجه ای است که در مورد گویه های مثبت به انتخاب گزینه کاملاً درست نمره 5 و به انتخاب گزینه کاملاً نادرست نمره 1 تعلق می گیرد. گویه های منفی به صورت عکس نمره گذاری می شوند.

نتایج سنجش روایی مقیاس صبر نشان داد که مقیاس صبر از روایی مناسبی برخوردار می باشد. نتایج تحلیل عوامل نشان دهنده استقلال پنج عامل بود. این پنج عامل شامل متعالی شدن، شکیبایی، رضایت، استقامت و درنگ است. خرده مقیاس متعالی شدن که دارای 8 گویه است، تحمل سختی ها، صبور بودن در مصایب و ناملازمات جهت دستیابی به هدف، رسیدن به قرب الهی و رشد معنوی بهتر را می سنجد. خرده مقیاس شکیبایی با 7 گویه توانایی بردباری و تحمل مصایب و تاب آوری در مقابل سختی ها را مورد سنجش قرار می دهد. خرده مقیاس رضایت که دارای 4 گویه می باشد، به پذیرش وضع موجود و قبول آنچه که فرد در آن قرار دارد، اطلاق می شود. همچنین خرده مقیاس استقامت با 3 گویه، پایداری و ثبات در انجام امور و مداومت در کار و فعالیت را مورد سنجش قرار می دهد و خرده مقیاس درنگ با 3 گویه به ایجاد وقفه در مقابل خواسته ها و کنترل پذیری امیال درونی اطلاق می شود. در مجموع، پنج خرده مقیاس 52 درصد از واریانس کل نمونه را توضیح دادند.

روش دیگر سنجش روایی سازه، محاسبه همبستگی خرده مقیاس ها با نمره کل آزمون است (گراث-مارنات، 2003؛ ترجمه پاشاشریفی و نیکخو، 1387). نتایج سنجش همبستگی میان مولفه های صبر و نمره کل صبر نشان داد که این مولفه ها با نمره کل همبستگی معنادار دارند و بنابراین شواهد دیگری مبنی بر روایی سازه مقیاس صبر فراهم شد.

نتایج سنجش پایایی مقیاس صبر نیز نشان داد که این مقیاس از پایایی مناسبی برخوردار

است. ضرایب آلفای کروناخ برای خرده مقیاس‌ها از 60/ تا 84/ محاسبه شد و ضریب آلفای کروناخ کل 86/ به دست آمد. همچنین نتایج محاسبه همسانی درونی مقیاس صبر نیز شواهدی را مبنی بر پایایی این مقیاس فراهم نمود.

ساخت مقیاس صبر که در پژوهش حاضر محقق شد، می‌تواند گامی نو در جهت گسترش پژوهش‌ها در زمینه صبر باشد. تقسیم بندی جدید صبر به پنج عامل که با استناد به تمامی آیات قرآن کریم و استفاده از روش آماری تحلیل عاملی به دست آمد، نسبت به تقسیم بندی قبلی صبر (صبر بر مصیبت، صبر بر طاعت و صبر بر معصیت) مزایای بیشتری دارد و می‌تواند هدایت کننده مسیر پژوهش‌ها در زمینه صبر باشد. به پژوهشگران پیشنهاد می‌شود که ویژگی‌های روان سنجی مقیاس صبر را در جمعیت‌های دیگر نیز مورد بررسی قرار دهند. همچنین با توجه به تعداد کم گویه‌ها در مولفه‌های استقامت و درنگ مقیاس صبر، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی گویه‌های مناسب بیشتری برای سنجش این دو مولفه تدوین گردد.

منابع

- ایزدی طامه، احمد، برجعلی، احمد، دلاور، علی و اسکندری، حسین. (1387). صبر، مبانی نظری و کارکردهای روانی- اجتماعی، تعلیم و تربیت اسلامی، 17 (78)، 101-128.
- ایزدی طامه، احمد، برجعلی، احمد، دلاور، علی و اسکندری، حسین. (1389). مقایسه تاثیر آموزش صبر و حل مسئله بر کاهش پرخاشگری و انتخاب راهبردهای مقابله‌ای دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی، فصلنامه دانش انتظامی، 11 (3)، 182-207.
- حسین ثابت، فریده. (الف 1387). اثربخشی آموزش صبر بر اضطراب، افسردگی و شادکامی، دو فصلنامه مطالعات اسلام و روان شناسی، 1 (2)، 79-92.
- حسین ثابت، فریده. (ب 1387). مقیاس سنجش صبر برای نوجوانان، روان شناسی و دین، 1 (4)، 73-87.
- حق جو، شیوا. (1391). پیش بینی افکار خودکشی در دانشجویان بر مبنای مولفه‌های صبر و تنظیم هیجانی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز: دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی.
- رزم زن، زینب. (1390). بررسی رابطه مولفه‌های صبر و تاب آوری با تعالی معنوی در دانشجویان دانشگاه شیراز. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز: دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی.
- شریفی، طیبه، مهربانی زاده هنرمند، مهناز و شکرکن، حسین. (1382). نگرش دینی و سلامت عمومی و شکیبایی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی اهواز، اندیشه و رفتار، 11 (1)، 89-99.
- شکوفه فرد، شایسته و خرمائی، فرهاد. (1391). صبر و بررسی نقش پیش بین مولفه‌های آن در پرخاشگری دانشجویان، روان شناسی و دین، 5 (2)، 99-112.
- شمشیری، بابک و شیروانی شیرینی، علی. (1390). مفهوم صبر در قرآن و دلالت‌های فلسفی و تربیتی آن، دو فصلنامه علمی- پژوهشی تربیت اسلامی، 6 (13)، 79-99.
- غباری بناب، باقر. (1379). صبر به عنوان روش خودسازی و مقابله‌ای، مقاله ارائه شده

در اولین همایش بین المللی دین و سلامت روان.

غباری بناب، باقر و خدایاری فرد، محمد. (1379). رابطه توکل به خدا، اضطراب، صبر و امیدواری در شرایط ناگوار، مقاله ارائه شده در اولین همایش بین المللی دین و سلامت روان.

کلانتری، شکبیا. (1390). مقایسه مولفه های ذهن آگاهی و صبر در افراد افسرده، مضطرب و بهنجار. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز: دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی.

کلینی، ابی جعفر بن یعقوب. (1382). اصول کافی، ترجمه و شرح جواد مصطفوی. تهران: وفا.

کیهان فر، راضیه. (1389). بررسی رابطه صبر و راهبردهای مقابله ای استرس در دانشجویان دانشگاه شیراز. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز: دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی.

گراث - مارنات، گری. (1387). راهنمای سنجش روانی. ترجمه حسن پاشاشریفی و محمد رضا نیکخو. تهران: انتشارات سخن.

نعمتی پور، زهرا، گلزاری، محمود، و باقری، فریبرز. (1391). بررسی اثربخشی آموزش صبر به شیوه گروهی بر کاهش علائم افسردگی و فشار روانی حاصل از داغدیدگی در مادرانی که فرزند خود را از دست داده اند. فصلنامه مطالعات روانشناسی بالینی، 2 (7)، 31-59.

نوری، نجیب الله. (1387). بررسی پایه های روان شناختی و نشانگان صبر در قرآن، روان شناسی و دین، 1 (4)، 143-168.

Burton, N. W., Pakenham, K. I., Brown, W. J. (2010). Feasibility and effectiveness of psychosocial resilience training: A pilot study of the READY program. *Psychology Health & Medicine*, 15 (3): 266-277.

پیوست

دانشجوی گرامی: پرسش نامه حاضر در راستای یک پژوهش علمی تهیه و تدوین شده است. لذا پاسخ های صادقانه شما ما را در دستیابی به نتایج دقیق و معتبر یاری خواهد داد.

پیشاپیش از همکاری شما متشکریم.

کاملاً نادرست	نادرست	بین درست و نادرست	درست	کاملاً درست	عبارات
					1- اگر یکی از عزیزانم را از دست بدهم، می توانم تحمل و بردباری کنم. (2)
					2- انتظار کشیدن مرا کلافه می کند. (2)
					3- می توانم در برابر وسوسه هایی که منجر به لذات آنی و زودگذر می شود، مقاومت نمایم. (5)
					4- اگر در موقعیتی قرار بگیرم که کسی مرا عصبانی کند، نمی توانم خشم و عصبانیتم را کنترل کنم. (2)
					5- مشکلات را تحمل می کنم، زیرا منجر به تعالی و رشد معنوی من می شود. (1)
					6- زمانی که با مشکلی روبه رو می شوم یا حادثه ای برایم روی می دهد، بی تاب و ناشکیبا هستم. (2)
					7- بارها به علت موانع اجتماعی و فرهنگی هدفم را تغییر داده ام. (4)
					8- از کمبود پول و امکانات گلایه و شکایت می کنم. (3)
					9- با تحمل هر گونه سختی و مصیبتی، خداوند گشایش و رحمتی برای من فراهم آورده است. (1)
					10- حین انجام کار و فعالیت مداومت و پایداری دارم. (4)
					11- در مواجهه با رویدادهای مختلف عجلولانه تصمیم می گیرم. (3)
					12- برای من تحمل مشکلات و ناملازمات راهی برای نزدیکی به خداوند است. (1)
					13- موانع و مشکلات نتوانسته اند مرا از هدفم دور سازند. (4)
					14- اتفاقاتی که برایم روی می دهد را قضا و قدر الهی نمی دانم و از رخداد آنها هیچ گونه رضایتی ندارم. (1)
					15- لحن و برخورد دیگران را به هیچ وجه نمی توانم تحمل کنم. (3)
					16- یاد خدا وسیله ای برای من جهت دوری جویی از لذات آنی است. (1)
					17- آنچه که در اختیار دارم، در خور و شایسته من نیست. (3)
					18- در مقابل وسوسه ها می توانم خودم را کنترل کنم. (5)
					19- از بدی های دیگران در حق خودم برای کسب رضایت پروردگار چشم پوشی می کنم. (1)
					20- در مقابل بدی دیگران انتقام جویانه عمل می کنم. (2)
					21- از امکاناتی که در اختیار دارم، جهت لذت جویی های آنی بهره گرفته ام. (5)
					22- از دست دادن اموال و دارایی هایم را می توانم تحمل کنم. (2)
					23- هر گاه اتفاق بدی برایم روی می دهد، به خود می گویم می توانست بدتر از این هم باشد و تحمل می کنم. (1)
					24- انتقاد دیگران را نمی توانم تحمل کنم. (2)
					25- من برای کسب رضایت پروردگار شکیبیا و صبور هستم. (1)

(1)= متعالی شدن؛ (2)= شکیبایی؛ (3)= رضایت؛ (4)= استقامت؛ (5)= درنگ

